

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia de Securitate 14(2) (2024)

ISSN 2657-8549

DOI 10.24917/26578549.14.2.3

Małgorzata Kuźbida

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

ORCID 0000-0002-1071-8951

Wojna w Ukrainie, a zmiany w polskiej przestrzeni społecznej, politycznej i gospodarczej. Potencjalne pola konfliktu, jego wpływ na bezpieczeństwo państwa polskiego w kontekście pamięci historycznej

The war in Ukraine and changes in the Polish social, political and economic space. Potential fields of conflict, its impact on the security of the Polish state in the context of historical memory

Abstrakt

Wojna w Ukrainie od roku 2022 stanowi pole wielu debat, analiz oraz opracowań, które w nauce polskiej dotyczą w przeważającym stopniu zagadnień związanych z bezpieczeństwem. Jawne użycie siły zbrojnej, naruszenie granic, a tym samym prawa międzynarodowego przez Rosję względem państwa sąsiadującego, wpłynęło na eksplozję kolejnych zagadnień z dziedziny bezpieczeństwa państwa.

Niniejszy artykuł dotyczy kwestii, które w swojej złożoności związane są z relacjami polsko-ukraińskimi, pojawiającymi się jeszcze przed pełnoskalową wojną z roku 2022. Bezpośrednie sąsiedztwo państw takich jak Polska i Ukraina od wielu lat opiera się na wielopłaszczyznowej zależności oraz rywalizacji. Rozszerzenie Wspólnoty Europejskiej w roku 2004 doprowadziło do sytuacji, w której bezpośrednia granica Unii Europejskiej została ustanowiona na linii rozdzielającej Polskę i Ukrainę. Powstanie tzw. muru odgradzającego świat zachodni od wschodniego znacząco wpłynęło na wiele aspektów życia ekonomicznego, politycznego i społecznego Ukrainy. Od 2004 roku, w którym to odbyła się pomarańczowa rewolucja, zaczynamy obserwować dążenie Ukraińców do bycia częścią świata Zachodu, którego droga wiedzie przez Polskę. W wyniku tych zdarzeń, a następnie rewolucji godności z roku 2014, widzimy rosnący napływ społeczności ukraińskiej do Polski. Jej systematyczny wzrost bezpośrednio wpływa na wzajemne relacje, zarówno w wymiarze mikro, jak i makro politycznym. Polskie społeczeństwo ponownie zmienia swoją wewnętrzną strukturę, co może przyczynić się do otwarcia nowych płaszczyzn sporu między najbliższymi sąsiadami. W artykule poruszono zagadnienia takie jak: wpływ ukraińskiej migracji na zmiany systemu edukacji w Polsce, rynku pracy, poszukując jednocześnie odpowiedzi na pytania: czy państwo polskie jest przygotowane na rosnący napływ cudzoziemców

w kontekście sporów historycznych, jakie wciąż ciążyą nad Polską i Ukrainą? I w jakim stopniu przeszłość wpływa na kreowanie teraźniejszości?

Słowa kluczowe: wojna, historia, naród, ideologia, wielokulturowość, narracja, nacjonalizm, społeczeństwo, Polska, Ukraina, koncepcja, realizm, wielobiegunowość

Abstract

Since 2022, the war in Ukraine has sparked extensive debate, analysis, and research – particularly within Polish scholarship, where the focus has largely centered on security issues. Russia's overt use of armed force and violation of borders – and thus of international law – against a neighboring state has brought about a range of new challenges in the realm of national security. This article examines the complexity of Polish-Ukrainian relations, rooted in developments that predate the full-scale invasion of 2022. For many years, the immediate proximity of Poland and Ukraine has been shaped by a dynamic of interdependence and competition. The 2004 enlargement of the European Union established a new external EU border along the Poland-Ukraine frontier, creating a symbolic and practical 'wall' between East and West. This division significantly influenced Ukraine's political, economic, and social trajectory. Since the Orange Revolution of 2004, Ukraine's aspiration to align with the West – via Poland as a key corridor – has been increasingly evident. Following the Revolution of Dignity in 2014, migration from Ukraine to Poland began to intensify, reshaping bilateral relations at both the micro and macro levels. As Polish society undergoes internal transformation, new areas of tension may emerge between the two nations. This article explores topics such as the impact of Ukrainian migration on Poland's education system and labor market, and considers whether the Polish state is adequately prepared for a sustained influx of foreign nationals – particularly in light of unresolved historical tensions between Poland and Ukraine. To what extent does the past continue to shape the present?

Keywords: war, history, nation, ideology, multiculturalism, narrative, nationalism, society, Poland, Ukraine, concept, realism, multipolarity

Wojna w Ukrainie stała się faktem. Jej fazy i intensywność stanowią pole do wielu analiz, badań, ale i obaw, zarówno w obszarze społecznym, ekonomicznym, jak i międzynarodowym. Poza medialną wrzawą, jaka dokonuje się wokół tematu wojny, polska opinia publiczna systematycznie jest informowana o pozytywnych oraz negatywnych aspektach związanych z falą migracji obywateli Ukrainy do naszego kraju. Nietrudno oprzeć się wrażeniu, że intensywność tych przekazów, systematyczność czy dobór treści oparte są na zagadnieniach moderowanych przez środowiska zainteresowane pozytywnym lub negatywnym kształtem wzajemnych relacji. Niniejszy artykuł dotyczy zagadnień, które kształtują relacje między społeczeństwem polskim i ukraińskim w kontekście zamieszkiwania na terenie RP obywateli Ukrainy. W tym celu zostanie dokonana analiza takich zagadnień jak: rynek pracy, legalizacja pobytu, system edukacji oraz społeczny odbiór migracji.

Istotne są tu pytania: czy państwo polskie jest przygotowane na rosnący napływ cudzoziemców? W jakim wymiarze społecznym i politycznym zmienia się struktura społeczna w państwie? Czy i w jakim stopniu instytucja państwa reaguje na wciąż rosnącą liczbę migrantów, w tym głównie z Ukrainy? Jakie niesie to za sobą konsekwencje w dalszym procesie współistnienia w jednym państwie? Czy wzrost obywateli ukraińsko- czy rosyjskojęzycznych może wpłynąć na nową narrację polityczną w obrębie programów wyborczych istniejących partii politycznych?

Doświadczenia współistnienia w państwie polskim obywateli narodowości polskiej, jak i ukraińskiej posiadamy z lat 20. XX wieku. W oparciu o rozwiązania pokojowe po zakończeniu I wojny Światowej Polska zobowiązała się stworzyć autonomię na rzecz społeczności ukraińskiej zamieszkującej na terenie II RP. Wspólnym doświadczeniem było stworzenie, w ramach izby ustawodawczej parlamentu, przedstawicielstwa legalnie działających partii politycznych. Ich celem było reprezentowanie społeczności ukraińskiej w ramach istniejącego ładu politycznego. Wówczas II RP zasłynęła zarówno ze zwolenników pokojowych rozwiązań współistnienia, jak i ich oponentów, sięgających do bezprawnych, a wręcz zbrodniczych metod kształtujących wzajemne relacje¹.

W tamtym czasie Ukraińcy byli drugą grupą narodową zamieszkującą ziemię międzywojennej Rzeczypospolitej². Zasadniczą kwestią, która wówczas odróżniała oba społeczeństwa, była struktura zarządzania oparta na gospodarce rolnej. Ograniczony dostęp do edukacji powszechnej, a nader wszystko rodzące się poczucie tożsamości narodowej, politycznej i społecznej ogniskowało spory między narodami. Pokłosie współistnienia w wielonarodowym cesarstwie Austro-Węgierskim oraz w Imperium Romanowów w obu społecznościach wywołało wiele negatywnych odczuć, zwłaszcza w obszarze wzajemnego postrzegania kwestii suwerenności państwa, akceptacji na arenie międzynarodowej, wytyczenia granic oraz kształtowania przekazu społecznego, co stanowi o naszej narodowej różnorodności. Zarówno społeczeństwo Polski, jak i Ukrainy na początku XX wieku zmagало się z dylematem tożsamości politycznej i państwowej, z różną intensywnością i rozpiętością czasową. Utrata państwowej podmiotowości przez Ukraińską Narodową Republikę w 1920 roku na rzecz komunistycznego projektu pogłębiła wzajemne różnice zarówno wewnątrz samego społeczeństwa ukraińskiego, jak i w relacjach polsko-ukraińskich³. Środowiska nauczycieli, przedstawicieli rodzącego się mieszczaństwa, duchowieństwa wzięły na siebie rolę przewodników społecznych kształtujących świadomość narodową. Eksplozja aktywności ośrodków kulturalno-oświatowych, towarzystw wsparcia gospodarczego, rolniczego oraz wzrost narodzin ukraińskich partii politycznych na terenach Małopolski Wschodniej (dzisiejsze województwo lwowskie, Iwano-Frankiowsk, Tarnopol, Kołomyja, Stryj – obecnie tereny Ukrainy; Przemyśl, Rzeszów – obecnie tereny III RP). Oba narody, mimo trudności ekonomicznych, oparły swą aktywność narodową na koncepcji utrwalania silnej, niezależnej tożsamości narodowej. Wszystkie ugrupowania polityczne, z wyjątkiem komunistycznych, podkreślały potrzebę wzmacniania aspiracji niepodległościowych i tożsamości narodowej swoich społeczeństw.

¹ Śmierć wojewody Józewskiego, zob. szerzej: T. Snyder (2008). *Tajna wojna. Henryk Józewski i polsko sowiecka rozgrywka o Ukrainę*. Kraków.

² C. Brzoza (2006). *Ukraińcy w izbie ustawodawczej Drugiej Rzeczypospolitej*. W: J. Moklak (red.). *Ukraińskie tradycje parlamentarne XIX – XXI wieku*. Kraków, s. 185.

³ G. Mazur (2020). *Traktaty brzeskie państw centralnych z Rosją i Ukrainą, jako preludeum do traktatu wersalskiego*. <https://ruj.uj.edu.pl/server/api/core/bitstreams/a0437bdc-5686-468b-bec5-47df4a467ad2/content> [dostęp: 15.03.2024] lub *100 lat temu państwa centralne zawarły traktat brzeski z bolszewicką Rosją*. <https://dzieje.pl/aktualnosci/3-marca-1918-r-panstwa-centralne-zawarly-traktat-brzeski-z-bolszewicka-rosja> [dostęp: 03.03.2024].

Zarówno Ukraińcy, jak i Polacy kreowali te postulaty na podstawie dostępnych środków ekonomicznych i społecznych. Dla obu narodów narzędziem realizacji głównych postulatów było jak najszerze stworzenie dostępu do systemu edukacji młodzieży. Konieczność wpływania na treści merytoryczne, ideologiczne i polityczne wywoływała liczne problemy. Zarzewiem konfliktu między Polakami i Ukraińcami po pierwszej wojnie światowej stała się płaszczyzna szkoły i uniwersytetu, parlamentu i kościoła. Opowieść o tym, kto i dlaczego stworzył własne państwa, dla kogo je kształtuje, w oparciu na jakich zasadach dała podwaliny pod spór interpretacji, komu niezależne państwo przysługuje. Dla Polaków, którzy po 123 latach odzyskali niepodległość, debata nad koncepcją państwa narodowego czy wielonarodowego toczyła się równolegle do dyskusji o kwestiach ekonomicznych: powszechny brak rozwiniętego przemysłu, uzależnienie od gospodarki rolnej, nisko wykwalifikowane kadry pracownicze, głód ziemi jako najistotniejszego źródła pracy zarobkowej oraz konieczność stworzenia narracji, jakiego państwa chcemy i czy ma gwarantować opiekę społeczną, ekonomiczną, militarną? W jakim zakresie? Jaką rolę odgrywa jednostka w procesie kształtowania bytu państwowego?

Początek XX wieku był nacechowany silnym pragnieniem zaznaczenia swojej narodowej obecności, zwłaszcza w regionach, gdzie nastąpił gwałtowny wzrost świadomości politycznej. Równolegle wokół tych haseł przenikały się postulaty partii socjalistycznych, a szerzej – komunistycznych, dążących do internacjonalizmu narodowego, likwidacji narodów na rzecz klas społecznych.

Polska myśl polityczna na początku XX wieku kształtowała się w obrębie dwóch koncepcji. Środowisko skupione wokół myśli narodowej, państwowej i procesu kształtowania relacji z Ukraińcami głoszonej przez Józefa Piłsudskiego, Leona Wasilewskiego i Henryka Józewskiego wstępnie zdefiniowało definicję polskiej polityki wschodniej, opartej na uznaniu podmiotowości narodu i państwa ukraińskiego. Wspieranie tkanki społecznej, zwłaszcza u tych narodów, które naturalnie oddzielają państwo polskie od Rosji, miało się ziścić na podstawie koncepcji federalizmu zbudowanej z niepodległym państwem ukraińskim.

Koncepcja kształtowania federacji, proponowana przez Piłsudskiego w oparciu na współpracy m.in. z rządem Ukraińskiej Republiki Ludowej pod przewodnictwem Symona Petlury, nie ziściła się mimo podjętych wysiłków militarnych⁴. Okoliczności upadku rządu, który pretendował do stworzenia niepodległego państwa ukraińskiego pozostającego w ścisłej współpracy z polskim rządem, przez kolejne pokolenia stały się przyczyną interpretacyjnych sporów. Podpisanie traktatu ryskiego między Polską a ZSRR w 1921 roku wyraźnie osłabiło, a w konsekwencji przekreśliło starania o wzmocnienie ukraińskiej państwowości budowanej w opozycji do Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej, kreowanej we wschodniej części kraju⁵.

⁴ J.J. Bruski (2000). *Petlurowcy. Centrum Państwowe Ukraińskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie 1919–1924*. Kraków.

⁵ Ukraińska Socjalistyczna Republika Radziecka – reprezentowana jako oficjalny byt polityczny państwa ukraińskiego, została uznana przez rząd Polski na arenie międzynarodowej. Tym samym Ukraińska Republika Ludowa została wykluczona z rozmów pokojowych. Nie uznano jej prerogatyw do reprezentowania narodu ukraińskiego.

Elity radzieckie obawiały się współpracy ugrupowań narodowych z Polski i Ukrainy, uznając ten sojusz jako niebezpieczny dla budowy systemu radzieckiego. Imperialne postrzeganie swojej roli i miejsca w relacjach rosyjsko-polskich i rosyjsko-ukraińskich rząd radziecki pokazał wraz z nasileniem walki przeciwko rozproszonym po Europie środowiskom narodowym, które mimo zakończenia działań zbrojnych po I wojnie światowej prowadziły aktywną politykę agitacyjną przeciwko ZSRR⁶. Zwiększenie liczby akcji o charakterze terrorystycznym, zwłaszcza względem działaczy opozycyjnych, z biegiem lat osłabiło te środowiska, których spoiwem był wyłącznie negatywny stosunek do państwa radzieckiego⁷. Radykalizacja poglądów, jaka następowała z biegiem lat w środowiskach narodowych polskich i ukraińskich, tworzyła fundamenty dla nowych ugrupowań politycznych, które odrzucały możliwość wzajemnej kooperacji z jednym wrogiem.

Wraz ze śmiercią Piłsudskiego w polskiej polityce międzynarodowej nasiliły się tendencje nacjonalistyczne. Do głosu dochodzili zwolennicy silnej II RP opartej na koncepcji państwa narodowego, głoszonej przez m.in. Romana Dmowskiego⁸. Ideologiczne napięcia między partiami politycznymi w Polsce nie dotyczyły wyłącznie sporu o kształt tkanki społecznej wewnątrz państwa. Konsekwencją tych różnic było osłabianie instytucji państwa w wielu obszarach, takich jak szkolnictwo, wojsko, rozwój industrialny czy reforma rolnictwa. Głos środowisk politycznych nawołujących do konsensusu społecznego i kooperacji z innymi narodami nie stanowił przewagi. Podpisanie aktu o nieagresji z ZSRR w 1932 roku dla ukraińskich środowisk był symbolem zakończenia współpracy z państwem polskim, potencjalnie zainteresowanym do wzmacniania procesów separatystycznych Ukrainy.

Państwo narodowe czy wielonarodowe?

Wielonarodowość, różnorodność wyznaniowa państw takich jak Polska w Europie południowo-wschodniej była zjawiskiem naturalnym. Do czasu aż kryterium wspólnego współistnienia w obszarze jednego bytu politycznego była lojalność względem władcy. Eksplozja odmiennego widzenia wzajemnych stosunków następuje pod koniec XIX i na początku XX wieku, gdy zmienia się struktura własności; pod wpływem masowej

⁶ Ruch Prometejski z czasu międzywojennego był czynnie wcielany w życie m.in. przez założenie kwartalnika „Wschód”, „Biuletynu Polsko Ukraińskiego” oraz „Orientalnego Koła Młodych”. Działania te miały na celu podtrzymywanie współpracy polsko-ukraińskiej, dążąc do odbudowy sojuszu między państwami w celu osłabienia ZSRR. Zob. szerzej. J.J. Bruski (2010). *Miedzy prometeizmem a Realpolitik. II Rzeczpospolita wobec Ukrainy sowieckiej 1921–1926*. https://www.academia.edu/1431942/Jan_Jacek_Bruski_Mi%C4%99dzy_prometeizmem_a_Realpolitik_II_Rzeczpospolita_wobec_Ukrainy_Sowieckiej_1921_1926_Towarzystwo_Wydawnicze_Historia_Iagellonica_Krak%C3%B3w_2010_416_s [dostęp: 12.02.2024].

⁷ P. Smoleński (2022). *Szymon Petlura zapłacił życiem za lojalność względem Polski*. <https://wyborcza.pl/alehistoria/7,121681,25873669,szymon-petlura-zaplacil-zyciem-za-lojalnosc-wo-bec-polski-i.html> [dostęp: 10.02.2024].

⁸ *Koncepcja państwa i narodu Romana Dmowskiego*. <https://web.archive.org/web/20120118055921/http://biblio.ojczyzna.pl/HTML/AUTORZY-Dmowski.htm> [dostęp: 20.02.2024].

industrializacji następuje rewolucyjne pogłębienie różnic między narodami, państwami, grupami zarządzającymi i zarządzanymi. Poziom i zakres relacji podsycany był przez ideologiczne spory, w tym rodzące się przekonanie o prawie do statusu narodu historycznego⁹. Polska, nazywana przez sąsiadów państwem sezonowym, borykała się z trudnościami ekonomicznymi, gospodarczymi, społecznymi, militarnymi i politycznymi. Sklejanie tkanki społecznej po latach niewoli wymagało gradacji priorytetów, na czele których kwestie mniejszości narodowych nie miały pierwszeństwa¹⁰. Państwo polskie po I wojnie światowej miało za zadanie utrzymać suwerenność polityczną. Idee demokracji, równości słowa, prawa do wyzwolenia innych narodów materializowano w nieoficjalnych projektach, takich jak idee prometeizmu skupionych głównie na celach polityki międzynarodowej¹¹. Wzrost tendencji nacjonalistycznych w Europie Środkowej i Wschodniej nie był zjawiskiem odosobnionym. Ruchy o charakterze narodowym, narodowo-socjalistycznym czy nacjonalistycznym zdobywały coraz szersze poparcie w takich państwach jak: Włochy, Niemcy, Francja i Serbia.

II wojna światowa – zakładnicy pamięci? Historia i polityka

Słabość bytu politycznego II RP unaoczniono w trakcie II wojny światowej oraz po jej zakończeniu. Państwo ponownie rozdarte między sąsiadów, uwikłane w spory polityczne własnych elit, przeobraża się w zależną od ZSRR półkolonię, przyjmuje rosyjską narrację polityczną. W roku 1945 rodzi się Polska Rzeczpospolita Ludowa, w warunkach ograniczonej suwerenności. Polacy i Ukraińcy po II wojnie światowej stali się narodami ponownie podbitymi, uzależnionymi od woli politycznej, międzynarodowej stron trzecich. W miejsce koncertu wielkich mocarstw powstał świat dwubiegunowy, kreowany przez USA i ZSRR.

Na wzajemnych relacjach cieniem kładły się wydarzenia z czasów wojny: mordy dokonywane na polskiej ludności cywilnej Wołynia przez Ukraińską Powstańczą Armię oraz organizacje nacjonalistyczne dążące do budowy państwa opartego na czystości rasowej. Udział ukraińskich jednostek wojskowych przy pacyfikacji walczącej Warszawy przez społeczność polską uznawany był za akt kolaboracji¹². UPA oraz inne ukraińskie organizacje nacjonalistyczne w ramach swojej polityki dążenia do niepodległości Ukrainy stosowały terror wobec polskiej ludności cywilnej, co skutkowało śmiercią tysięcy Polaków. Poczucie wielonarodowości stało się symbolem zdrady. Dla obu narodów

⁹ M. Hroch (2003). *Małe Narody Europy*. Wrocław, s. 7–10.

¹⁰ *Polityka II RP a mniejszości narodowe*. <https://zpe.gov.pl/a/mniejszosc-narodowe-ii-rp-i-konflikty-na-tle-narodowosciowym/DRP76tecq> [dostęp: 12.02.2024].

¹¹ R. Kłaczyński (2017). *Prometeizm: utopia idea czy realne narzędzie polskiej polityki wschodniej*. „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis”, nr 17. <https://rep.up.krakow.pl/xmlui/bitstream/handle/11716/10749/AF247--04--Prometeizm--Klaczynski.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [dostęp: 10.01.2024].

¹² J. Romane (2020). *Kolaboracja mniejszości narodowych II Rzeczypospolitej z Sowietami*. <https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/ukraina/86351,Kolaboracja-mniejszosci-narodowych-II-Rzeczypospolitej-z-Sowietami.html> [dostęp: 10.01.2024].

powodów do wzajemnych animozji było wiele¹³. Wciąż trwające badania historyków z Polski i Ukrainy wskazują na liczne rozbieżności w zrozumieniu przyczyn i skutków tego konfliktu¹⁴.

Dla Ukraińców państwo polskie II RP było instytucją niszczącą ich narodową emancypację, przeciwko której należało walczyć. Spór o narodowe interesy, moralność w czasach wojny, prawo do samostanowienia zamroził nowy układ sił w Europie. Podział między światem Zachodu i Wschodu na nowo zdefiniował rolę i miejsce obu narodów na mapie państw posiadających podmiotowość. Żelazna kurtyna ograniczała oba społeczeństwa aż do roku 1989.

Ukraina pod kuratelą ZSRR po II wojnie światowej rozszerza się jako Ukraińska Socjalistyczna Republika Radziecka. Jej zasięg geograficzny i struktura społeczna pozycjonują nowe państwo w gronie dużych państw Europy. Zamieszkiwało ją wiele narodów takich jak Rosjanie, Mołdawianie, Rumuni, Węgrzy, Polacy, Tatarzy, Białorusini i Słowacy¹⁵. Pozostanie w składzie ZSRR pozbywa ją suwerenności politycznej, prawa do posiadania niezależnej polityki militarnej, zagranicznej i gospodarczej. Nowy model tożsamości narodowej wykluczał narodową odrębność Ukraińców od Rosjan. Sowietyzacja Ukrainy była prowadzona etapowo, w pierwszej kolejności na wschodzie kraju, a następnie w jej zachodniej części. W powszechnej pamięci narodu walki ukraińskich partii politycznych, narodowych działaczy czy cerkwi grekokatolickiej z zachodnią częścią kraju o prawo do samodzielnego istnienia postrzegane było ambiwalentnie. Fakt, że narodowa pamięć o bohaterstwie walk o niepodległość narodu od ucisku sowieckiego, czy wcześniej polskiego, zachowała się w zachodniej części kraju i nadal współcześnie stanowi odmienne postrzeganie tożsamości narodowej dla wielu obywateli Ukrainy¹⁶.

Elity polityczne PRL i USRR nie były zainteresowane kreacją niezależnych idei, które mogłyby zaognić konflikt z Moskwą. Warszawa i Kijów nie były już centrami decyzyjnymi. Porządek jałtański, który ustanowił nowy podział granic, dla obu narodów stał się faktem. W tym duchu wzrastały kolejne pokolenia, utrwalając podział geograficzny jako niezmienny.

Rozpad ZSRR w 1991 roku – nowe rozdzanie – wizja nowej narodowej tożsamości – walka wewnętrzna między Wschodem a Zachodem

Silny podział na wschodnią i zachodnią Ukrainę zaznaczał się w wielu płaszczyznach. Efekty tych rozbieżności były widoczne w wynikach wyborów prezydenckich i parlamentarnych przeprowadzanych już po uzyskaniu przez kraj suwerenności w 1991 roku. Język rosyjski, narracja polityki historycznej z czasów ZSRR, struktura społecznego podziału własności wpłynęły na kreację tożsamości narodowej, walczącej w ramach

¹³ B. Hud (2018). *Ukraińcy i Polacy na Naddnieprzu, Wołyniu i w Galicji Wschodniej w XIX i pierwszej połowie XX wieku*. Warszawa.

¹⁴ W. Poliszczuk (2020). *Ideologia nacjonalizmu ukraińskiego*. Kraków.

¹⁵ J. Hrycak (2021). *Ukraina*. Kraków.

¹⁶ M. Rianchuk (2024). *Ukraina Syndrom postkolonialny*. <https://www.kew.org.pl/produkt/ukraina-syndrom-postkolonialny-mykola-riabczuk/> [dostęp: 10.02.2024].

własnego bytu o pamięć, zwłaszcza o wizję, kim są lub nie są narodowi bohaterowie. Ta wewnętrzna niespójność występowała przez lata, również po roku 1991, gdy państwo ukraińskie mogło od nowa pisać własną interpretację historii. Rozpad mentalności sowieckiej dokonywał się stopniowo i trwa. Próby jej nowej interpretacji podejmowali działacze społeczni, literaci, naukowcy oraz politycy. Kwestie tożsamościowe – kim jesteśmy, co budujemy i na jakich fundamentach ideowych opieramy swoje istnienie – kształtowano w sposób nieskoordynowany i często przypadkowy. Polityka balansu zaznaczała się nie tylko w obszarze polityki zagranicznej. Spory historyczne, rozliczenia, nowe narracje koncepcji społecznej tożsamości nabierają przyspieszenia po pierwszej narodowej rewolucji z roku 2004. Dzisiaj w literaturze znanej jako pomarańczowa rewolucja¹⁷. Dwa narodowe zrywy społeczne, ukazujące żądania społeczeństwa inkorporacji idei państwa demokratycznego, zaogniły spór wewnętrzny, rysując nową linię podziałów. Od pomarańczowej rewolucji po rewolucję godności z 2014 roku aż do 2022, gdy Rosja rozpoczęła przeciwko Ukrainie pełnoskalową wojnę, trwa umacnianie świadomości i tożsamości narodu¹⁸. Ukraińcy pod wpływem krwawych interwencji dokonali ponownie silnej zmiany pojęciowej. Dzisiaj zaznacza się ona w konieczności utrzymania narodowej i politycznej niepodległości. Od Lwowa aż po Charków odczuwalne jest pojęcie wspólnej walki o jedno państwo, odrzucając podział na wschodnią i zachodnią Ukrainę. W przeciągu trzydziestu lat niepodległości państwowej dokonał się stopniowy proces modernizacji kraju, skutkiem którego jest tworzenie nowej narracji historycznej dla obywateli¹⁹. Wojna z Rosją, niegdysiejszym sojusznikiem, unaocznia silne tendencje narodowe, które tkwiły w społeczeństwie mimo istniejących w kraju: niespójności historycznej, politycznej i kulturowej, różnorodności językowej.

Tożsamość narodowa Polaków i Ukraińców – co ją odróżnia, co ją łączy?

Pamięć historyczna narodów rozwija się różnie. Nie jest to proces jednoznaczny, oparty na tych samych czynnikach. Dokonuje się na wielu płaszczyznach, co stanowi pole do pojednania lub trwałego sporu między narodami. Tym, co je może połączyć, to narracja wynikająca z potrzeby politycznej, ekonomicznej lub społecznej. Kultura jako nośnik wspólnych wartości może stanowić czynnik łączący.

Cały XX wiek dla Polaków i Ukraińców był naznaczony narracją walki, sporu o to, co dla jednych i drugich było egzystencjalnym fundamentem trwania. Sprzeczano się o terytorium, pamięć, prawo do istnienia, religię, dostęp do dóbr ekonomicznych i ich podział. Jednocześnie w tle następował proces międzynarodowych i geopolitycznych zmian, dokonywanych przez państwa-imperia. Polacy i Ukraińcy nie pozostawali biernymi obserwatorami przemian zachodzących w regionie Europy Środkowo-Wschodniej – przeciwnie, aktywnie uczestniczyli w kształtowaniu relacji międzynarodowych,

¹⁷ A. Kornijenko (2005). *Ukraina na zakręcie. Drogi i bezdroża pomarańczowej rewolucji*. Katowice.

¹⁸ S. Plokhyy (2022). *Wrota Europy. Zrozumieć Ukrainę*. Kraków, s. 234–255.

¹⁹ M. Riabchuk (2015). *Przełom roku 2014. Od dwóch Ukrain do jednego narodu obywatelskiego*. https://www.academia.edu/113250365/Prze%C5%82om_roku_2014_od_dw%C3%B3ch_Ukrain_do_jednego_narodu_obywatelskiego [dostęp: 12.12.2020].

zarówno poprzez działania instytucjonalne, jak i inicjatywy społeczne. W XXI wieku procesy te zyskują nowe oblicze, uwzględniając współczesne wyzwania, takie jak bezpieczeństwo regionalne, migracje, transformacje gospodarcze oraz dążenia integracyjne, co stwarza jednocześnie szansę na pogłębienie współpracy bilateralnej w wymiarze politycznym, ekonomicznym i kulturowym²⁰. Wiele z tych aspektów zmienia swoją intensywność przez fakt wojny, która w znacznym stopniu osłabiła potencjał społeczny i ekonomiczny Ukrainy. Przez co postrzeganie wielu spraw przez elity ukraińskie zaczęło nabierać innego wymiaru, zwłaszcza że to Polska jest wciąż zainteresowana współpracą z Kijowem w celu stabilizacji polityki bezpieczeństwa w regionie²¹.

Świadomość narodowa a tożsamość narodowa? Czy można je łączyć?

Kształtowanie się świadomości narodowej (oraz umiejętność jej rozpoznania) jest procesem niejednolitym. Poczucie przynależności do określonej grupy narodowej stanowi integralną część świadomej przynależności społecznej. W opinii niektórych badaczy można łączyć owo poczucie w pewnych aspektach i zakresach. Warto zrozumieć, co ową tożsamość tworzy, a co ją odróżnia.

Kształtowanie się świadomości narodowej odbywa się wieloetapowo. Dla każdej wspólnoty czynniki takie jak identyfikacja z kulturą, przyjmowanie wiedzy z zakresu historii, tradycji, zwyczajów, symboli i wartości narodowych mają znaczenie fundamentalne. Poczucie wspólnoty kształtuje się wieloetapowo ze względu na różnorodność czynników. Proces ten dokonywany jest zarówno u narodów posiadających własną strukturę polityczną, jak i u tych które jej nie mają. Wówczas pojawia się gradacja wartości, w której określa się, które elementy wspólnoty mają charakter trwały i niepodlegający zakwestionowaniu. Polityczne przekonania, powiązane z ideą suwerenności narodowej lub aspiracjami niepodległościowymi, mogą stanowić istotny czynnik wpływający na przebieg tego procesu. Symbole narodowe, takie jak flaga, hymn, język lub dialekt, którym się posługujemy, odgrywają kluczową rolę w kształtowaniu tożsamości. W procesie socjalizacji członek jednej grupy narodowej może również dokonać świadomego wyboru, że chce przynależeć do tej wspólnoty, w której się urodził i wychował. Aspekt psychologiczny, a tym samym wybór wartości, przekonań i postaw, które jednostka przyjmuje jako część swojej tożsamości narodowej, odgrywa istotną rolę w tworzeniu poczucia lojalności politycznej względem instytucji państwa, na terenie którego się znajduje. Świadomość narodowa oraz poczucie jej tożsamości są ze sobą ściśle powiązane, często się przenikają, np. pod wpływem tworzenia wspólnoty kulturowej, wokół przeżywania wspólnych wartości i przez aktywne uczestnictwo w życiu narodu. To, czy dwa narody mogą stworzyć wzajemne symbole, kulturę, doświadczenia historyczne, jest procesem złożonym i długoterminowym. W procesie zmiany tożsamości modyfikacji podlegają jedynie wybrane cechy i przekonania, natomiast pierwotny

²⁰ J. Dyduch (2022). *Polsko-ukraińska współpraca w kontekście wyzwań bezpieczeństwa regionalnego po 2014 roku*. „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, nr 20(3), s. 45–61; R. Zięba (2010). *Polityka zagraniczna Polski po 1989 roku*. Warszawa.

²¹ M. Pietraś, W. Baluk, H. Perepełycia (2024). *Partnerstwo strategiczne Polski i Ukrainy w warunkach zmiany systemu międzynarodowego. Punkt widzenia Polski i Ukrainy*. Lublin.

etnonim, służący do samookreślenia, zazwyczaj zostaje zachowany²². Jednakże w praktyce jednostka ciągle balansuje między narodową tożsamością a polityczną świadomością. Co w sytuacjach konfliktogennych może zagrozić pokojowemu współistnieniu. Warunkiem stabilnego współistnienia jest poczucie sprawiedliwości, jakie obie grupy narodowe odczuwają względem siebie.

Migracja obywateli Ukrainy do Polski – zjawisko pożądane czy niekorzystne?

Polska od wstąpienia do Unii Europejskiej w 2004 roku dokonała zmian w wielu obszarach życia gospodarczego, społecznego i politycznego. Wzrost gospodarczy, stopniowo dokonywany, przeobraził Polskę w państwo przyciągające migrantów ekonomicznych z państw byłego ZSRR oraz Indii, Pakistanu czy Peru. W roku 2013 przyjęliśmy rozwiązania prawne, instytucjonalnie, ustanawiając zasady legalizacji pobytu dla cudzoziemców przybywających do Polski. Dążąc do usuwania barier politycznych i administracyjnych, zwłaszcza ze wschodnimi sąsiadami, wprowadzono rozwiązania mające na celu udzielanie wsparcia tym osobom, które z przyczyn historycznych pozostały na terenach wschodnich (dawne Kresy Rzeczypospolitej), a zgłaszają chęć utrzymania poczucia tożsamości narodowej z Polską. Akcesja Polski do UE dokonała silnego podziału między świat Zachodu i Wschodu.

Dla obywateli Ukrainy, chcących swobodnie podróżować, przekraczanie granicy z Polską było obwarowane wieloma czynnikami. Prawo do przekraczania strefy Schengen było możliwe jedynie przez uzyskanie wizy pracowniczej, turystycznej czy dla osób podejmujących naukę na terenie Polski czy innych państw UE oraz posiadaczy Karty Polaka. Aż do roku 2017 społeczność ukraińska była zdana na konieczność posiadania wizy. Dopiero wskutek procesów integracyjnych, podjętych przez rząd prezydenta Poroszenki w roku 2017, Ukraińcy uzyskali prawo do swobodnego przekraczania granic na podstawie ruchu bezwizowego w celach turystycznych, maksymalnie na trzy miesiące w roku²³. Jedną z kluczowych barier została pokonana, a proces integracji z Zachodem następował wraz z trwającym konfliktem zbrojnym na wschodzie Ukrainy²⁴. Projekt odbudowy Nowej Rosji Władimira Putina wzmocnił działania separatystyczne oraz rozpoczął proces wewnętrznej i zewnętrznej migracji, której nasilenie nastąpiło w roku 2022²⁵. Od roku 2014 Ukraińcy masowo zaczęli przemieszczać się w obrębie kraju oraz do państw Unii Europejskiej. Polska również stała się miejscem aktywnego osiedlania

²² A. Dejna (2008). *Zmiana tożsamości narodowej a opozycja swój obcy*. <https://bazhum.muzhp.pl/media//files/Etnolingwistyka/Etnolingwistyka-r2008-t20/Etnolingwistyka-r2008-t20-s149-157/Etnolingwistyka-r2008-t20-s149-157.pdf> [dostęp: 12.03.2024].

²³ K. Kokoszczynski (2017). *Ruch bezwizowy dla Ukrainy*. <https://www.euractiv.pl/section/polityka-zagraniczna-ue/news/ruch-bezwizowy-dla-ukrainy/> [dostęp: 12.06.2017] lub O. Bednarska (2018). *Zniesienie wiz dla Ukraińców: zalety i tymczasowe trudności i tymczasowe trudności*. <http://www.biuletynmigracyjny.uw.edu.pl/57-czerwiec-2018/zniesienie-wiz-dla-ukraincow-zalety-i-tymczasowe-trudnosci-i-tymczasowe-trudnosci> [dostęp: 10.02.2024].

²⁴ S. Plokhyy (2024). *Rosja Ukraina. Największe starcie w XXI wieku*. Kraków, s. 188–209.

²⁵ M. Jaroszewicz (2015). *Kryzysowa migracja Ukraińców*. „Raport OSW”, nr 187. Warszawa. https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/komentarze_187.pdf [dostęp: 20.05.2024].

krótko- oraz długoterminowego. Dane statystyczne Urzędu do Spraw Cudzoziemców pokazują dynamikę tych zmian²⁶.

Ewolucja migracji i jej znaczenie dla państwa polskiego w latach 2014–2024

Proces przemieszczania się ludności ukraińskiej do Polski od aneksji Krymu można podzielić na kilka faz. Kwestią zasadniczą była sytuacja ekonomiczna oraz polityczna. Migracja czasowa do Polski następuje przede wszystkim po roku 2015. Gwałtowny wzrost w skali wyjazdów z Ukrainy zauważono w obrębie polskich jednostek edukacyjnych, w tym przede wszystkim na uniwersytetach. Głównie posiadacze Karty Polaka, jakim przysługiwało prawo do bezpłatnego podejmowania nauki i uzyskania wsparcia socjalnego, coraz częściej podejmowali studia na poziomie licencjackim i magisterskim. Ze względu na brak danych ogólnopolskich nie możemy jednoznacznie określić liczby osób, które ten proces ukończyły i pozostały w Polsce. Niepodważalnym faktem jest, że to właśnie edukacja miała istotny wpływ na zmianę charakteru migracji zarobkowej młodych Ukraińców — początkowo sezonowej i skoncentrowanej na rynku pracy, a z czasem obejmującej inne branże i prowadzącej do ich długoterminowego osiedlania się w Polsce²⁷. Ważnych dokumentów pobytowych w roku 2014 (prawo do osiedlenia się oraz do stałego pobytu) wydano 4 639, w 2015 roku liczba ta wzrosła do 8 774. W roku 2016 było to już 21 015. Tendencja ma charakter wzrostowy do dziś²⁸.

Obserwując proces migracji, należy zaznaczyć, że miała ona swoje fale, dynamikę oraz wewnętrzne motywacje osób przybywających. Istotny czynnik ze względu na bezpieczeństwo wewnętrzne Polski ma fakt, że w pierwszych latach do roku 2022 obserwowano migracje ludności z Ukrainy zachodniej i częściowo centralnej, mowa o społeczności ukraińskojęzycznej. Wraz z intensyfikacją działań militarnych po pełnoskalowej agresji Rosji na Ukrainę, zauważono obecność społeczności rosyjskojęzycznej. Pośrednio Polska przez swoje położenie przekształca się w kraj imigracji, umacniając swoją pozycję jako bardzo popularny kraj w UE. Trwający od dwóch lat konflikt zbrojny wchodzi w kolejną fazę, co potwierdzają zarówno deklaracje uchodźców, jak i dane statystyczne dotyczące legalizacji pobytu i ubiegania się o obywatelstwo.

W obliczu wojny państwa wspólnoty europejskiej zniosły bariery polityczne, ekonomiczne i administracyjne dla ukraińskiej społeczności. Odrzucono konieczność posiadania wizy, ułatwiając proces przekraczania granicy Schengen oraz osiedlania się w Unii Europejskiej. Nastąpił pośrednio proces integracji państwa ukraińskiego w myśl zasady otwartego przepływu ludzi. Solidarni z Ukrainą – pod takim określeniem Unia Europejska przyjęła rozwiązania prawne, rekomendując państwom członkowskim zniesienie barier prawnych dla obywateli Ukrainy. Polska na tej podstawie przyjęła Ustawę z dnia 12 marca 2022 roku o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem

²⁶ *Od roku 2014–2022 w Polsce rośnie liczba obywateli Ukrainy deklarujących chęć osiedlenia się.* <https://www.gov.pl/web/udsc/raport-roczny-LP-2017> [dostęp: 10.01.2024].

²⁷ Badania własne autora na podstawie ankiet prowadzonych od roku 2010–2023 w ramach Państwowej Wyższej Szkoły Wschodnioeuropejskiej w Przemyśle.

²⁸ Dane statystyczne pozyskane przez autora z Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji w roku 2023.

zbrojnym na terytorium tego państwa. Ratyfikowana była ponownie w roku 2024, przedłużając prawo pobytu na terenie RP do roku 2025²⁹.

Dalszy proces migracji będziemy obserwować wraz z toczonymi działaniami zbrojnymi oraz będzie zależeć od sytuacji gospodarczej naszego wschodniego sąsiada. Czy i w jakim stopniu będzie ona miała wpływ na przemieszczenia się ludności, będzie widoczne wraz z kolejnymi falami migracji. Pierwszy rok wojny był pod tym względem dynamiczny. Społeczność przesiedlająca się dokonywała swoich wyborów pod wpływem trzech czynników. Zmieniały się motywacje ze względu na (1) charakter miejsca osiedlenia i środków do życia, (2) posiadane potomstwo oraz (3) pozostawiony w Ukrainie dobytek i członków rodziny. W roku 2024 obserwujemy powolny proces adaptacji tych, dla których przyjazd do Polski miał być krótkoterminowy. Niestety, prowadzone badania wskazują również na czynnik negatywny, może w przyszłości destabilizacyjny, a mianowicie na zdrowie psychiczne migrantów, zwłaszcza kobiet³⁰.

Kluczowym czynnikiem, który na trwałe może zmienić oblicze polskiego społeczeństwa, jest proces poszukiwania korzeni. Sięgania po źródła, które mogą udowodnić, że w przeszłości członkowie rodziny byli narodowości polskiej, zwłaszcza pośród mieszkańców Ukrainy. Szczególnie dla tych, którzy zamieszkują centralną i zachodnią część kraju, co w ostatnich latach stało się powszechnie akceptowaną praktyką. Zjawisko nie jest procesem nowym, stanowi ono jedynie odbicie nastrojów społecznych, jakie obserwujemy wśród społeczności ukraińskiej³¹. Niekiedy odbywa się ono w duchu walki o przetrwanie, zwłaszcza gdy kwestie formalne dotyczą młodych mężczyzn. Zarówno jednostki konsularne, jak i Urzędy Wojewódzkie w Polsce od roku 2023 zaobserwowały masowy proces dążenia do uzyskania prawa do posiadania Karty Polaka. Dokument, który co do zasady umożliwia stabilniejszą integrację prawną z Rzeczpospolitą Polską, stanowi istotny rodzaj długoterminowej legalizacji pobytu.

W myśl Ustawy o Karcie Polaka z dnia 7 września 2007 roku i jej twórców KP miała zadośćuczynić tym, którzy pozostali poza Polską po 1945 roku, ale nadal kultywują polskie tradycje narodowe i religijne. Kartę Polaka może zatem uzyskać osoba, która deklaruje przynależność do narodu polskiego i spełnia łącznie następujące warunki:

1. Wykaże swój związek z polsnością poprzez co najmniej podstawową znajomość języka polskiego, który uważa za język ojczysty, a także znajomość i kultywowanie polskich tradycji i zwyczajów.
2. Wykaże, że jest narodowości polskiej lub co najmniej jedno z jej rodziców lub dziadków albo dwoje pradziadków było narodowości polskiej, albo przedstawi zaświadczenie organizacji polskiej lub polonijnej potwierdzające aktywne

²⁹ *Pomoc obywatelom Ukrainy*. <https://wydarzenia.interia.pl/kraj/news-pomoc-obywatelom-ukrainy-sejm-przyjal-nowelizacje-ustawy,nId,7512839> [dostęp: 15.05.2024].

³⁰ P. Długosz (2024). *Ukraińki po dwóch latach w Polsce*. <https://wszystkoconajwazniejsze.pl/prof-piotr-dlugosz-ukrainki-po-dwoch-latach-w-polsce/> [dostęp: 10.03.2024].

³¹ Wielu mieszkańców Ukrainy przez lata posiadało Karty Polaka, dzięki czemu uzyskiwali prawo do wystąpienia o wizę, nie ponosząc opłat administracyjnych oraz wykorzystywało ten dokument w celu podjęcia nauki w uczelniach wyższych na terenie RP. Wraz z nasileniem się działań wojennych, coraz częściej Karta Polaka jest podstawą do długoterminowego przebywania w Polsce, występując na jej podstawie o uzyskanie Stałej Karty Pobytu.

zaangażowanie w działalność na rzecz języka i kultury polskiej lub polskiej mniejszości narodowej przez okres co najmniej ostatnich trzech lat.

Dzisiaj trudno jest jednoznacznie wskazać, ile osób przybywających do Polski ma wewnętrzne poczucie bliskości z polskim narodem. Niemniej jednak jednoznacznie można stwierdzić, że gros osób dążących do prawnej identyfikacji przez posiadanie Karty Polaka, takich warunków nie spełnia³². Najnowsze dane statystyczne przekazane przez MSZ wskazują, że do wojewodów w roku 2022 wpłynęło 2 222 wniosków, a w roku 2023 – 5 542 wniosków. Wojewoda podlaski przyjmuje wnioski od roku 2017 – do 2023 roku zarejestrowane podania złożyło 13 066 osób. Natomiast wojewoda lubelski posiada prawo przyjmowania wniosków od listopada 2021 roku. Suma złożonych wniosków na terenie całej RP wyniosła 24 876.

W tym samym czasie wnioski wpływały do jednostek konsularnych:

- a) na terenie Białorusi – 24 947,
- b) na terenie Ukrainy – 17 008,
- c) na terenie Rosji – 2 857,
- d) na terenie Kazachstanu – 744,
- e) inne kraje byłego ZSRR – 4 470,
- f) reszta świata – 1 189.

Suma złożonych wniosków w jednostkach konsularnych w latach 2021–2023 wynosi 76 091.

Poza uzyskaniem prawa do posiadania Karty Polaka obywatele państw trzecich mają również możliwość wnioskowania o przyznanie prawa do stałego pobytu na terenie RP za pośrednictwem Urzędu Wojewódzkiego w oparciu o przepisy ustawy z dnia 13 grudnia 2013 roku, w której zapisano art. 195. Jest to kolejna ścieżka, na podstawie której następuje integracja cudzoziemców z polskim społeczeństwem, bowiem osoby, które wykazały m.in., że: są dziećmi osoby, która już posiada stały pobyt na terenie RP (można go uzyskać np. po 10 latach zamieszkania w Polsce, jak również złożyć wniosek o przyznanie obywatelstwa po tym okresie); rodzic posiada status rezydenta długoterminowego na terenie EU (o co można wnioskować po 5 latach pobytu w Polsce po spełnieniu pewnych warunków); dziecko jest pod opieką osoby legitymującej się wyżej wymienionymi uprawnieniami; dziecko urodzone na terenie RP, którego rodzice posiadają prawo do stałego pobytu, również uzyskuje ten status.

³² Dane Statystyczne prowadzone przez autora na podstawie badań własnych. Ankiety przeprowadzone u osób starających się o Kartę Polaka w latach 2023–2024. Kluczową trudnością w uzasadnieniu swojego powiązania z narodem polskim była słaba znajomość języka polskiego, poznawanie historii rodziny dopiero w obliczu wojny. Na 100 osób, które brały udział w badaniach, jedynie trzy świadomie podejmowały próby uczestnictwa w organizacjach polonijnych jeszcze na terenie Ukrainy, znały polską historię, kulturę, chętnie uczestniczyły w świętach religijnych, państwowych, będąc już w Polsce. Natomiast dwie osoby (małżeństwo), mimo braku aktywności w lokalnych wspólnotach, podjęło starania o używanie języka polskiego w domu, głównie uwzględniając proces wychowania dzieci. Głównym motywem w dążeniu do posiadania Karty Polaka czy stałego pobytu jest ustabilizowanie sytuacji prawnej na terenie RP, a w przyszłości dążenie do prawa do obywatelstwa.

Z badań własnych przeprowadzonych przez autora wynika, że w przyszłości osobami, które mogą być źródłem destabilizacji, są osoby, które w wieku nastoletnim uzyskały prawo do posiadania Karty Polaka na podstawie wniosków łączonych z rodzicami. Mimo że w nielicznych przypadkach ich bliscy aktywnie okazują swoje przywiązanie do polskiej tradycji, religii czy kultury, to odmienne postawy obserwuje się u ich nastoletnich dzieci, dla których pojęcie przynależności narodowej jest ściśle powiązane z ukraińską państwowością³³. Należy więc w obliczu wojny dokonać redefinicji tego, w jaki sposób polskie państwo może zadośćuczynić tym, którzy mają polskich przodków i chcą osiedlić się na terenie RP. Czy sztuczne okazywanie przynależności narodowej może stabilizować bezpieczeństwo w obszarze społecznym, zwłaszcza w obliczu kolejnej fali migracji? W interesie państwa nie leży wspieranie procesu bezrefleksyjnego okazywania przynależności narodowej, zwłaszcza w obliczu poszukiwania fundamentów bezpieczeństwa prawnego i politycznego przez społeczność migrującą. Niestety nie sposób jednoznacznie ocenić, czy deklarowanie polskiego pochodzenia przekłada się na rzeczywiste i trwałe pogłębianie wiedzy o Polsce. Zasadnym jest stwierdzenie, że obserwujemy proces narodzin XXI-wiecznego pokolenia, które trafnie określa znane z przeszłości motto: *Gente Ruthenus, natione Polonus*³⁴. Odebranie poczucia równego traktowania, zwłaszcza w obliczu zamieszkiwania w innym państwie, pod wpływem przymusu może stanowić źródło kryzysu społecznego wewnątrz państwa polskiego. Brak dokładnych danych prowadzonych w oparciu na procesie i fazach integracji uniemożliwia nam jednoznaczne stwierdzenie, które z form akceptacji narodowej czy kulturowej mogą stanowić barierę w poczuciu współistnienia ze społecznością polską³⁵. Owszem, badane są przejawy migracji, takie jak rozwój, partycypacja w rynku pracy, kreacja nowych przedsiębiorstw, proces przemieszczania się między regionami; brak jednak danych wskazujących na kwestie aktywności politycznej czy społecznej podejmowane w obronie praw tzw. mniejszości narodowej czy adaptacji z kulturą i historią kraju przyjmującego, jako integralną część własnej tożsamości. Mimo że wciąż oficjalną grupą reprezentującą potencjalne interesy migrantów jest Związek Ukraińców w Polsce założony w 1990 roku, w opinii ekspertów jej postrzeganie rzeczywistości wydaje się już nieprzystające do dynamiki czasów, a tym samym do palety problemów, z jakimi borykają się Ukraińcy przybywający do Polski współcześnie³⁶. To głównie duże miasta, takie jak Kraków, Warszawa, Wrocław, Poznań, są miejscem aktywizacji nowych grup i stowarzyszeń (m.in. takich jak: Fundacja Zustricz w Krakowie, Fundacja Nasz Wybór, Fundacja Rozwoju Ukrainy, Fundacja Dialog w Warszawie, Fundacja Ukraina we Wrocławiu) promujących działania z zakresu nauki języka polskiego, pomocy prawnej,

³³ Badania własne autora prowadzone w oparciu o grupę młodzieży uczącej się w latach 2020–2024, na próbie 150 osób, w tym posiadających Kartę Polaka.

³⁴ Z pochodzenia Rusin-Ukraińiec, politycznie – obywatel Polski.

³⁵ *Ukraińcy o swoim życiu w Polsce*. https://www.cbos.pl/PL/publikacje/fokusy_tekst.php?nr=2/2024 [dostęp: 10.04.2024].

³⁶ „*Nasze Słowo*” – organ prasowy prowadzony przez ZUP, treści podejmowane w czasopiśmie w przeważającej większości dotyczą spraw z przeszłości. Zob. szerzej: *Nasze Słowo*. <https://ukraincy.org.pl/nasze-slowo/> [dostęp: 12.04.2024].

organizacji zajęć pozalekcyjnych dla dzieci i młodzieży ukraińskojęzycznej, udzielania wsparcia Ukrainie walczącej³⁷. W ciągu ostatnich dwóch lat przybyło organizacji pozarządowych, środowisk harcerskich i wielu innych, które swoją ofertę koncentrują na problemach zwłaszcza osób nadal posługujących się wyłącznie językiem ukraińskim czy rosyjskim³⁸. W mediach społecznościowych lawinowo wzrasta aktywność grup oferujących pomoc prawną, administracyjną, ekonomiczną, edukacyjną, stanowiąc platformę do wymiany w zakresie usług³⁹. Obok NGO-sów i grup nieformalnych następuje rozwój szkolnictwa z ukraińskim językiem nauczania. Do roku 2022 oficjalnie w Polsce działały cztery takie jednostki edukacyjne oparte na polskim systemie kształcenia. Była to placówka w Przemyślu, działająca pod nazwą Zespół Szkół Ogólnokształcących nr 2 im. Markiana Szaszkewicza, Zespół Szkół Ogólnokształcących nr 4 w Legnicy, Zespół Szkół z Ukraińskim Językiem Nauczania w Górowie Haweckim oraz Zespół Szkół z Ukraińskim Językiem Nauczania w Bartoszycach⁴⁰. Czas od maja 2022 roku do kwietnia 2024 roku można nazwać przełomowym dla rozwoju szkolnictwa kierowanego do ukraińskiego ucznia. Ambasada Ukrainy w Polsce opublikowała na swojej stronie wykaz ukraińskich szkół działających w Polsce, określanych jako edukacja wspierająca, oferująca zajęcia w sobotę i niedzielę. Równolegle działają placówki oferujące edukację na poziomie szkoły podstawowej i ogólnokształcącej. Zajęcia są prowadzone w języku ukraińskim zgodnie z programem Ministerstwa Edukacji i Nauki Ukrainy⁴¹.

Faktem jest, że w Polsce zaczyna zamieszkiwać coraz większa grupa cudzoziemców, w tym 80% z nich to społeczność pochodząca z Ukrainy. Wielokulturowość i różnorodność narodowa aktywnie wpisują się w naszą rzeczywistość społeczną i gospodarczą. Polska nie jest już państwem jedn narodowym, a proces ten ma charakter trwały i nieodwracalny. Co więcej, może się on pogłębiać w związku z narastającymi zagrożeniami militarnymi oraz kryzysami o charakterze gospodarczym. W obliczu dostępnych danych demograficznych i migracyjnych konieczne staje się wdrożenie istotnych zmian w polityce migracyjnej, dostosowanej do potrzeb nowych mieszkańców Rzeczypospolitej. Oprócz wyzwań związanych z systemem edukacji, integracją i ochroną granic, coraz większego znaczenia nabierają również kwestie społeczne – takie jak starzejące się społeczeństwo, brak zastępowalności pokoleń czy zmieniające się wzorce kulturowe. Kluczowym zadaniem państwa staje się jednoczesne przeciwdziałanie tym procesom oraz wzmacnianie bezpieczeństwa militarnego, co – w kontekście potencjalnej konfrontacji zbrojnej z Federacją Rosyjską – stanowi strategiczny priorytet polityki

³⁷ Kraków – <https://zustricz.pl/>; Warszawa – <https://naszwybor.org.pl/o-fundacji/>; Wrocław – <https://fundacjaукраина.eu/uk/kontakty/> [dostęp: 16.04.2024].

³⁸ *Plast – Ukraińska Organizacja Skautowa w Polsce*. <https://plast.org.pl/> [dostęp: 10.05.2024].

³⁹ Platforma Facebook – obserwacja własna autora.

⁴⁰ *Szkoły z ukraińskim językiem nauczania*. <https://www.konsulat-ukraina.pl/szkoły-z-ukraińskim-jezykiem-nauczania-w-polsce> [dostęp: 10.04.2024].

⁴¹ J. Kyryczenko. *Gdzie i jak zdobyć w Polsce ukraińskie wykształcenie średnie: ukraińskie szkoły dzienne i sobotnie, zajęcia wieczorowe, edukacja online*. <https://pl.naszwybir.pl/ukraińskie-wyksztalcenie-w-polsce/> [dostęp: 15.11.2023].

państwowej.⁴² Równolegle obserwujemy wzrost liczby wniosków o nadanie obywatelstwa składanych przez cudzoziemców posiadających prawo stałego pobytu, status rezydenta długoterminowego lub będących w związkach małżeńskich z obywatelami RP. Skala tych zjawisk wskazuje na konieczność długofalowego myślenia o strukturze społecznej państwa oraz zrównoważonego podejścia do kwestii integracji i obywatelstwa. W 2023 roku urzędy wojewódzkie zanotowały skokowy wzrost wniosków o uznanie i przyznanie prawa do posiadania polskiego paszportu. Z dostępnych danych wynika, że w roku 2022 nowymi obywatelami polskimi zostały 9 833 osoby, z czego 1 401 miało pochodzenie ukraińskie.

W obliczu narastającej polaryzacji społecznej, braku stabilnego modelu państwa odpowiadającego na wyzwania migracyjne, można przypuszczać, że wraz z trwającym konfliktem zbrojnym w Ukrainie będą otwierały się kolejne obszary sporu polsko-ukraińskiego. Analizując wydarzenia współczesnej historii Polski i Ukrainy, trudno nie zauważyć, że ponownie stajemy w obliczu pytania: jaki wywieramy na siebie wpływ? Z perspektywy polityki społecznej i integracyjnej zasadne jest postawienie pytania: czy w najbliższych latach możemy spodziewać się wzrostu narodowych, kulturowych lub politycznych aspiracji wśród społeczności ukraińskiej mieszkającej w Polsce, a równocześnie – zwiększenia wpływu ruchów nacjonalistycznych w polskim dyskursie publicznym? Warto podkreślić, że zarówno Polska, jak i Ukraina nie przestaną mieć odmiennych interesów politycznych, ekonomicznych i społecznych, a ich nośnikiem, nawet mimowolnie, zawsze pozostanie społeczeństwo migrujące między dwoma krajami. Nadal elementem różnicującym obie grupy będzie czynnik stanowiący o tożsamości. Przełom w tych relacjach może nastąpić dopiero wtedy, gdy oba narody wypracują wspólny zasób symboli kulturowych, historycznych odniesień oraz postaci uznawanych po obu stronach za ważne i godne szacunku.

Bibliografia

- 100 lat temu państwa centralne zawarły traktat brzeski z bolszewicką Rosją. <https://dzieje.pl/aktualnosci/3-marca-1918-r-panstwa-centralne-zawarly-traktat-brzeski-z-bolszewicka-rosja> [dostęp: 03.03.2024].
- Bednarska O. (2018). *Zniesienie wiz dla Ukraińców: zalety i tymczasowe trudności i tymczasowe trudności*. <http://www.biuletynmigracyjny.uw.edu.pl/57-czerwiec-2018/zniesienie-wiz-dla-ukraincow-zalety-i-tymczasowe-trudnosci-i-tymczasowe-trudnosci> [dostęp: 10.02.2024].
- Bruski J.J. (2000). *Petlurowcy. Centrum Państwowe Ukraińskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie 1919–1924*. Kraków.
- Bruski J.J. (2010). *Między prometeizmem a Realpolitik. II Rzeczpospolita wobec Ukrainy sowieckiej 1921–1926*. https://www.academia.edu/1431942/Jan_Jacek_Bruski_Mi%C4%99dzy_prometeizmem_a_Realpolitik_II_Rzeczpospolita_wobec_Ukrainy_Sowieckiej_1921_1926_Towarzystwo_Wydawnicze_Historia_Iagellonica_Krak%C3%B3w_2010_416_s [dostęp: 12.02.2024].

⁴² M. Kozubal (2024). *Legia cudzoziemska nie odpowiada Polakom. Polacy nie są przekonani do pomysłu, aby w wojsku polskim służyli cudzoziemcy*. <https://www.rp.pl/wojsko/art40252951-sondaz-ibris-dla-rz-legia-cudzoziemska-nie-odpowiada-polakom> [dostęp: 29.04.2024].

- Brzoza C. (2006). *Ukraińcy w izbie ustawodawczej Drugiej Rzeczypospolitej*. W: J. Moklak (red.). *Ukraińskie tradycje parlamentarne XIX – XXI wieku*. Kraków.
- Dejna A. (2008). *Zmiana tożsamości narodowej a opozycja swój obcy*. <https://bazhum.muzhp.pl/media//files/Etnolingwistyka/Etnolingwistyka-r2008-t20/Etnolingwistyka-r2008-t20-s149-157/Etnolingwistyka-r2008-t20-s149-157.pdf> [dostęp: 12.03.2024].
- Długosz P. (2024). *Ukraińki po dwóch latach w Polsce*. <https://wszystkoconajwazniejsze.pl/prof-piotr-dlugosz-ukrainki-po-dwoch-latach-w-polsce/> [dostęp: 10.03.2024].
- Dyduch J. (2022). *Polsko-ukraińska współpraca w kontekście wyzwań bezpieczeństwa regionalnego po 2014 roku*. „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej”, nr 20(3). Lublin.
- Hroch M. (2003). *Małe Narody Europy*. Wrocław.
- Hrycak J. (2021). *Ukraina*. Kraków.
- Hud B. (2018). *Ukraińcy i Polacy na Naddnieprzu, Wołyniu i w Galicji Wschodniej w XIX i pierwszej połowie XX wieku*. Warszawa.
- Jaroszewicz M. (2015). *Kryzysowa migracja Ukraińców*. „Raport OSW”, nr 187. Warszawa. https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/komentarze_187.pdf [dostęp: 20.05.2024].
- Kłaczyński R. (2017). *Prometeizm: utopia idea czy realne narzędzie polskiej polityki wschodniej*. „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis”, nr 17. <https://rep.up.krakow.pl/xmlui/bitstream/handle/11716/10749/AF247--04--Prometeizm--Klaczynski.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [dostęp: 10.01.2024].
- Kokoszczynski K. (2017). *Ruch bezwizowy dla Ukrainy*. <https://www.euractiv.pl/section/polityka-zagraniczna-ue/news/ruch-bezwizowy-dla-ukrainy/> [dostęp: 12.06.2017].
- Koncepcja państwa i narodu Romana Dmowskiego*. <https://web.archive.org/web/20120118055921/http://biblio.ojczyzna.pl/HTML/AUTORZY-Dmowski.htm> [dostęp: 20.02.2024].
- Kornijenko A. (2005). *Ukraina na zakręcie. Drogi i bezdroża pomarańczowej rewolucji*. Katowice.
- Kozubal M. (2024). *Legia cudzoziemska nie odpowiada Polakom. Polacy nie są przekonani do pomysłu, aby w wojsku polskim służyli cudzoziemcy*. <https://www.rp.pl/wojsko/art40252951-sondaz-ibris-dla-rz-legia-cudzoziemska-nie-odpowiada-polakom> [dostęp: 29.04.2024].
- Kyryczenko J. *Gdzie i jak zdobyć w Polsce ukraińskie wykształcenie średnie: ukraińskie szkoły dzienne i sobotnie, zajęcia wieczorowe, edukacja online*. <https://pl.naszwybir.pl/ukrainskie-wyksztalcenie-w-polsce/> [dostęp: 15.11.2023].
- Mazur G. (2020). *Traktaty brzeskie państw centralnych z Rosją i Ukrainą, jako preludeum do traktatu wersalskiego*. <https://ruj.uj.edu.pl/server/api/core/bitstreams/a0437bdc-5686-468b-bec5-47df4a467ad2/content> [dostęp: 15.03.2024].
- Nasze Słowo*. <https://ukraincy.org.pl/nasze-slowo/> [dostęp: 12.04.2024].
- Od roku 2014–2022 w Polsce rośnie liczba obywateli Ukrainy deklarujących chęć osiedlenia się*. <https://www.gov.pl/web/udsc/raport-roczny-LP-2017> [dostęp: 10.01.2024].
- Pietraś M., Baluk W., Perepełycia H. (2024). *Partnerstwo strategiczne Polski i Ukrainy w warunkach zmiany systemu międzynarodowego. Punkt widzenia Polski i Ukrainy*. Lublin.
- Płokhy S. (2022). *Wrota Europy. Zrozumieć Ukrainę*. Kraków.
- Płokhy S. (2024). *Rosja Ukraina. Największe starcie w XXI wieku*. Kraków.

- Płast – Ukraińska Organizacja Skautowa w Polsce*. <https://plast.org.pl/> [dostęp: 10.05.2024].
- Poliszczyk W. (2020). *Ideologia nacjonalizmu ukraińskiego*. Kraków.
- Polityka II RP a mniejszości narodowe*. <https://zpe.gov.pl/a/mniejszosci-narodowe-ii-rp-i-konflikty-na-tle-narodowosciowym/DRP76tecq> [dostęp: 12.02.2024].
- Pomoc obywatelom Ukrainy*. <https://wydarzenia.interia.pl/kraj/news-pomoc-obywatelom-ukrainy-sejm-przyjal-nowelizacje-ustawy,nId,7512839> [dostęp: 15.05.2024].
- Riabchuk M. (2015). *Przełom roku 2014. Od dwóch Ukrain do jednego narodu obywatelskiego*. https://www.academia.edu/113250365/Prze%C5%82om_roku_2014_od_dw%C3%B3ch_Ukrain_do_jednego_narodu_obywatelskiego [dostęp: 12.12.2020].
- Riabchuk M. (2024). *Ukraina Syndrom postkolonialny*. <https://www.kew.org.pl/produkt/ukraina-syndrom-postkolonialny-mykola-riabczuk/> [dostęp: 10.02.2024].
- Romane J. (2020). *Kolaboracja mniejszości narodowych II Rzeczypospolitej z Sowietami*. <https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/ukraina/86351,Kolaboracja-mniejszosci-narodowych-II-Rzeczypospolitej-z-Sowietami.html> [dostęp: 10.01.2024].
- Smoleński P. (2022). *Szymon Petlura zapłacił życiem za lojalność względem Polski*. <https://wyborcza.pl/alehistoria/7,121681,25873669,symon-petlura-zaplacil-zyciem-za-lojalnosc-wobec-polski-i.html> [dostęp: 10.02.2024].
- Snyder T. (2008). *Tajna wojna. Henryk Józewski i polsko sowiecka rozgrywka o Ukrainę*. Kraków.
- Szkoły z ukraińskim językiem nauczania*. <https://www.konsulat-ukraina.pl/szkoły-z-ukraińskim-jezykiem-nauczania-w-polsce> [dostęp: 10.04.2024].
- Ukraińcy o swoim życiu w Polsce*. https://www.cbos.pl/PL/publikacje/fokusy_tekst.php?nr=2/2024 [dostęp: 10.04.2024].
- Zięba R. (2010). *Polityka zagraniczna Polski po 1989 roku*. Warszawa.